

De studie van de neolatijnse letterkunde : resultaten en opgaven.

Quid in litteris latinis recentioribus perscrutandis
perpetratum perpetrandumque sit breviter exponitur

door

Dr. J. IJSEWIJN

De neolatijnse ¹letteren vormen het derde en laatste tafereel na de antieke en de middeleeuwse, in de lange geschiedenis van de Latijnse literatuur. Wanneer kan men beginnen spreken over „neolatijnse” letteren? Onmogelijk hiervoor een bepaald ogenblik aan te wijzen, dat een duidelijke grens met de Middeleeuwen zou vormen. Weliswaar zou iemand, die van symbolische data houdt, het kunnen stellen met het jaar 1341 en de lauwerkroning van Petrarca op het Romeinse Kapitol. Inderdaad wordt in de *Africa* van deze auteur, het meer traditioneel misprezen dan werkelijk gelezen en objektief beoordeelde epos, voor het eerst in de held Scipio het ideaal getekend van de „humanistische” mens ², zonder wie van een neolatijnse letterkunde wel nooit spraak zou geweest zijn. Maar deze symboliek mag helemaal niet uit het oog doen verliezen dat in 1341, algemeen gesproken, de Middeleeuwen geenszins ten einde zijn: de overgrote massa van de Latijnse schrijvers dienen in Italië tot ca. 1400, elders zelfs nog een eeuw langer tot de middeleeuwse literatuur gerekend te worden. Vergeten we niet dat in onze gewesten bv. Thomas a Kempis en Dionysius de Karthuizer sterven in 1471 en dat slechts de generatie, die hen opvolgt (R. Agricola e.a.), de grondslag legt voor de nieuwe fase in de Latijnse letteren. Anderzijds heeft Petrarca voorlopers gekend, o.m. in de Paduaanse praehumanisten als Lovato Lovati en vooral Albertino Mussato (einde Duecento/begin Trecento), die men niet meer onverdeeld het vorige tijdperk van de Latijnse letterkunde mag toerekenen. Men moet derhalve een vrij lange periode als overgangsjaren

(1) Men gelieve er op te letten dat in het Italiaans de term „neolatino” *niet* de moderne Latijnse letteren aanduidt, doch wel de uit het Latijn ontwikkelde Romaanse talen! In het Latijn zelf gebruikt men meer de uitdrukkingen „*Latinitas infima*” en „*litterae recentiores*” dan het adjektief „*neolatinus*”. Wordt dit laatste toch aangewend, dan betekent het „*modern-latijns*”.

(2) Cf. Bernardo A.S., *Petrarch, Scipio and the „Africa”. The Birth of Humanism’s Dream* (New York 1962). De tekst zelf is kritisch uitgegeven door Festa N., Firenze 1926 (Edizione Nazionale I).

beschouwen, waarin de neolatijnse taal — voor zover het gebruik van zulke eenheidsterm geoorloofd is! — en literatuur langzaam de middeleeuwse verdringen. Aanvankelijk kan men trouwens, zuiver taalkundig gezien, weinig of geen verschil bemerken tussen nog middeleeuws ingestelde auteurs en aanhangers van de nieuwe richting.

De belangstelling van de literatuurhistorici voor de laatste periode van de Latijnse letterkunde, miniem of onbestaande gedurende het grootste gedeelte van de 19e en het begin van de 20ste eeuw, is gedurende de jongste decennia aanzienlijk toegenomen, mede omdat bepaalde romantische vooroordelen tegen het gebruik van het Latijn als literaire taal door moderne auteurs niet langer worden aanvaard³. Voegen we hier echter onmiddellijk aan toe dat dit interesse vooralsnog minder levendig is bij de classici, die meestal de voorkeur geven aan de studie van de geschiedenis der filologie⁴, dan bij de neofilologen en komparatisten, die zich weer

(3) Zie o.m. Kristeller P.O., *Studies on Renaissance Humanism etc.*, in *Studies in the Renaissance*, 9 (1962), pp. 7-30; Vossler K., *Geist und Kultur in der Sprache* (Heidelberg 1925), p. 57; Kemp F. schreef op 14-IV-1963 in de *Neue Zürcher Zeitung*, p. 5, kol. 1: „Man rechnet das Latein gerne den 'toten' Sprachen zu. Mit welchem Grund eigentlich? Solange in einer Sprache noch gesungen und gebetet wird, solange die Angehörigen einer weltweiten Gemeinschaft sich in ihr verständigen, kann sie doch eigentlich nicht totgesagt werden. Gewiss, es gibt da abgestorbene Glieder, saftlose Zweige, verschüttete Schichten — doch die finden sich in den sogenannten lebenden, unseren Gebrauchs- und Verkehrssprachen nicht minder. Jedenfalls verbaut man sich die Einsicht in die weiteren Zusammenhänge der europäischen Literatur, wenn man das lateinische Schrifttum der Antike, des christlichen Mittelalters und des Humanismus, nur weil wir es nicht mehr lesen, ausklammert und ihm den Totenschein ausstellt". Tenslotte nog een Italiaans oordeel: „Certo la poesia del '500 (toen in tegenstelling met het Quattrocento het Italiaans op de voorgrond trad i.p.v. het Latijn) meglio si riconosce nelle opere italiane che in quelle latine: né di ciò addurremo ragioni esteriori. E nessuno oggi potrebbe essere incline a immaginare che questa preminenza della poesia italiana sia dovuto all' uso di una lingua viva, a paragone della morta lingua latina: un poeta può ben sentire in un linguaggio remoto o tutto nuovo e personale la sua poesia; e d'altra parte nel '500 il latino ero per lo meno altrettanto vivo della giovane lingua italiana. Il pregiudizio, se così vogliamo chiamarlo, dell' imitazione non era men teso negli imitatori del Petrarca che in quelli di Virgilio, e i petrarchisti minori si chiusero nell' aurea prigione delle 'Rime sparse' con la stessa dedizione con la quale i virgiliani si chiusero nel carcere dell' Eneide e delle Egloghe (Flora F., *Storia della letteratura Italiana II*, p. 481).

(4) Cf. o.m. het bekende werk van Sandys J.E., *History of Classical Scholarship* (1908-1921); herdruk 1959). De negatieve houding der classici is zeker voor een gedeelte te wijten aan de ongefundeerde veroordeling van het „humanistenlatijn” door E. Norden in zijn Antieke Kunstproza. Deze auteur werd en wordt nog vaak nagepreacht door talrijke filologen, die nooit één regel „neolatijn” hebben gelezen, maar toch menen het „dode” humanistische Latijn te mogen plaatsen tegenover het „levende” antieke en middeleeuwse. Het ontgaat hen volledig dat het Latijn in Europa tot het midden der 17de eeuw, in sommige landen als Hongarijë tot in volle 19de eeuw de taal was van het onderwijs, de wetenschap, het gerecht, de diplomatie, enz., en dat hierdoor het Latijn zich onophoudend aan de nieuwe vereisten van de tijd heeft aangepast. Men vergist zich deerlijk als men de Ciceroniaanse puristen als de typische en bijna enige vertegenwoordigers van de neolatijnse letterkunde voorstelt.

bewust zijn geworden van de belangrijke rol door de neolatiijnse letteren gespeeld voor de uitbouw van de literatuur in de verschillende nationale talen. Vele moderne „klassieke” auteurs zijn trouwens tweetalig: in Italië niet alleen Petrarca, Boccaccio, Ariosto, Castiglione, Tasso maar ook nog Manzoni⁵, Foscolo⁶ en vooral Pascoli⁷; in Engeland More, Milton, Cowley, Hall en vele anderen tot Landor toe; in Frankrijk Belleau, Du Bellay, Pasquier enz.; Gryphius, Fleming, Dach, Denis e.a. in het Duitse taalgebied, Kochanowsky in Polen, Dugonics in Hongarij⁸, Marulic (Marulus) in Kroatië⁹, Holberg in Denemarken¹⁰, Huyghens C. in Nederland, enz. Hier dient nog aan toegevoegd te worden dat meer dan één vooraanstaand modern auteur buiten zijn eigen taalgebied slechts of vooral in Latijnse vertaling is bekend geworden en invloed heeft uitgeoefend: dit geldt niet alleen voor fundamentele wetenschappelijke of wijsgerige traktaten zoals Descartes' *Discours de la méthode* maar ook voor bekende literaire geschriften als de *Télémaque* van Fénelon¹¹.

Het geheel van deze neolatiijnse letterkunde is nog zeer onvoldoende onderzocht. Verschillende elementen vertragen trouwens de gewenste vooruitgang. Vermelden we o.m. het nijpend gebrek aan werkkrachten, primaire werkinstrumenten, gespecialiseerde bibliotheken en studiecetra. Al is de vooruitgang tijdens de laatste jaren geboekt aanzienlijk, toch blijft het neolatiijnse literatuuronderzoek nog ver achter tegen bv. het middeleeuws-Latiijnse. Daaren-

(5) Cf. Bellissima G.B., *Gli scritti latini editi e inediti di Alessandro Manzoni commentati* (Torino 1903).

(6) Schreef in bijbels Latijn zijn eigenaardige „*Didymi Clerici prophetae minimi Hypercalypseos liber singularis* (Pisa: lees „Zürich”, 1815; moderne editie in Edizione Nazionale delle Opere di Ugo Foscolo, vol. 8, Firenze 1933, pp. 65-118, door L. Fasso).

(7) Even bekend als Latijns dan als Italiaans dichter: beste uitgave door M. Valgimigli, *Pascoli: Carmina* (Milaan 1960³); Cf. Traina A., *Saggio sul Latino di Pascoli* (Padova 1961).

(8) Cf. Berényi-Révész M., *Humanistische Anregungen bei den Anfängen des Ungarischen Romans*, in J. Irscher, *Renaissance und Humanismus*, vol. II (Berlijn 1962), pp. 95-103.

(9) Zie verder de bibliografie, s.v. *Ioegoslavië*, p. 308. Men verwarre de Illyrische dichter Marcus Marulus of Marulic (1450-1524) niet met zijn tijdgenoot Michael Marullus (1450-1500) van Konstantinopel, één der grootste Latijnse lyrici van het Quattrocento, wiens *Carmina* in 1951 werden uitgegeven door A. Perosa in de reeks *Thesaurus Mundi*.

(10) Vooral zijn roman *Nicolai Klimii iter subterraneum* is belangrijk.. Uitgave door C.G. Elberling (Kobenhavn 1866) en door C.S. Pedersen in de *Samlede Skrifter*, vol. 11 (ibid. 1931).

(11) Het werk werd vertaald in 1705, 1725, 1743 (in hexameters en anoniem gepubliceerd te Berlijn!), 1744 (in proza door G. Trautwein, gepubliceerd te Frankfurt), in 1764, 1808 en 1830. Deze vertalingen speelden een rol in de strijd tegen het vorstelijk absolutisme in Centraal-Europa (derhalve soms naamloos!) en beïnvloedden tegelijk aldaar de ontwikkeling van de roman.

boven stelt men vast dat er vaak te weinig samenwerking en wederzijdse kennis bestaat tussen de reeds schaarse neolatinisten met als gevolg een soms jammerlijke verspilling van krachten : is het immers verantwoord dat, zoals onlangs gebeurde, bijna tegelijkertijd twee edities van de pers komen van de *Chrysis* van Aeneas Silvius Piccolomini (resp. te Brussel en te Firenze) of van Marulus' *Davidias* (te Zagreb en te Merida/Venezuela), terwijl voor het overgrote gedeelte van de neolatinistische auteurs we het nog moeten stellen met enkele eeuwen oude en vaak onvindbare uitgaven?

Overlopen we nu in het kort de voornaamste opdrachten, waarvoor de neolatinistische literatuurstudie zich geplaatst ziet.

Een allereerste taak van de neolatinisten bestaat in het scheppen van behoorlijke werkinstrumenten als daar zijn : betrouwbare tekstedities van de belangrijke auteurs¹², een neolatinistisch lexikon¹³ en bio-bibliografische repertoria. Vervolgens komen de monografieën over het oeuvre, de taal, de stijl en eventueel de metrieke van de meest interessante schrijvers evenals het onderzoek naar de ontwikkeling van de verschillende letterkundige genres in de diverse landen of culturele milieus.

Een tweede zeer interessant onderzoekingsveld staat open voor hen die zich interesseren aan het voortleven van antieke¹⁴ en middeleeuwse¹⁵ elementen in de neolatinistische letterkunde enerzijds, de verdere uitbouw van deze tradities en de vernieuwingen door de moderne Latijnse auteurs ingevoerd anderzijds.

De resultaten van al deze opzoekingen zullen dankbaar benut worden door de komparatisten, die zich onledig houden met de studie van de relaties en beïnvloedingen, welke zo talrijk zijn vooral tijdens de Renaissance maar ook nog tijdens de Barok tussen de neolatinistische en de nationale letteren.

(12) Heel wat neolatinistische verzenmakers hebben inderdaad niet de minste letterkundige en zeer weinig cultuurhistorische betekenis. Zij kunnen alleen de verspreiding van de Latijnse versifikatie illustreren, doch het loont niet de moeite verder bij hen te blijven stilstaan.

(13) dit is één der meest dringende doch tegelijk moeilijkst te verwezenlijken desiderata. Dit lexikon zou onmiddellijk moeten aansluiten bij de middeleeuwse-latijnse (die spijtig genoeg zelden verder dan de 12de eeuw reiken) en gans de latiniteit tot nu omvatten. Het aantal te lezen teksten is echter zo ontzettend groot, dat men noodgedwongen zal moeten selekteren of zich beperken tot regionale glossaria, lexica voor bepaalde genres of zelfs voor afzonderlijke auteurs, die representatief kunnen genoemd worden (J.J. Pontanus, Erasmus, enz).

(14) Vgl. een artikel als M. von Albrechts, *Gleichnis und Innenwelt in Silius' Punica* (Hermes, 91 (1963), pp. 352-375), waarin de functie en het gebruik der epische vergelijkingen bij Vergilius, Silius Italicus en Petrarca wordt bestudeerd. Zie ook : K. Borinski, *Die Antike Poetik und Kunsttheorie von Ausgang des klassischen Altertums bis auf Goethe*, vol. I : Mittelalter, Renaissance, Barok (Leipzig 1914).

(15) Zie een artikel als L. Bakelants, *Le De Universitate de Nicolas Biesius, in Hommages à L. Herrmann* (Brussel 1960), pp. 138-145.

Een nog vrijwel braak terrein vormen de talloze vertalingen in het Latijn, te beginnen met de humanistische versies — vaak veel-er zelfstandige bewerkingen — der antieke Griekse auteurs tot en met de onlangs gepubliceerde dubbele vertaling van Collodi's *Pinocchio*¹⁶ of de Latijnse *Winnie the Pooh*¹⁷, door zijn handige Amerikaanse uitgever tot een best-seller gemaakt. Niet al deze vertalingen hebben een belangrijke cultuurhistorische rol gespeeld. Hebben sommige het vertaalde werk doorheen Europa bekendheid gegeven, dan zijn andere slechts een bewijs, naast vele andere, van de populariteit van een geschrift. Soms is dit bewijs zo nadrukkelijk, o.m. voor het wel twintig keer verlatijnst „klokkenlied” van Schiller, dat het feit de aandacht verdient van de algemene literatuurgeschiedenis.

Wanneer we ons nu afvragen wat er van dit zeer ruime programma reeds werd verwezenlijkt, dan konstateren we wel het bestaan van een indrukwekkende massa publikaties, maar we komen tegelijkertijd tot de bevinding dat zij slechts een klein gedeelte van het geheel bestrijken en zeer vaak het karakter dragen van een eerste kennismaking met of exploratie van het terrein. Studies met een min of meer definitief resultaat zijn nog vrij zeldzaam, al mag onderstreept worden dat in dit opzicht sinds de laatste oorlog een opvallende vooruitgang werd geboekt.

Treden we iets meer in bijzonderheden :

Op het gebied van de *tekstedities* werd reeds behoorlijk wat werk gepresteerd, al stipt men grote verschillen aan van land tot land. Italië en Polen staan aan de spits wat de publikatie van hun neolatijnse auteurs betreft, maar Frankrijk en de Germaanse landen blijven ver ten achter. Er moet tevens op gewezen worden dat vele uitgaven te weinig bekendheid verwerven en zeer vaak ontsnappen aan de aandacht van de directie der wetenschappelijke bibliotheken. Dit is wel dikwijls te wijten aan de ontzettende dispersie van deze publikaties, die slechts gedeeltelijk in grotere reeksen worden opgenomen¹⁸ en vaak op de meest onverwachte plaatsen

(16) Door H. Maffacini („*Pinoculus*”, Firenze 1951) en U.E. Paoli („*Pinoculus Latinus*”, Firenze 1962). Een andere merkwaardige en recente litteraire vertaling is deze van A. de Saint-Exupéry's *Petit Prince* door A. Hauray, *Regulus vel pueri soli sapiunt* (Parijs 1962).

(17) Lenardo A., *Winnie Ille Pu* (New York 1960).

(18) De voornaamste reeksen zijn : *Biblioteka Pisarzow Polskich* = *Bibliotheca Auctorum Polonorum* (Krakau-Breslau, sinds 1891); *Bibliotheca Latina Medii et Recentioris Aevi* (Warschau, sinds 1960); *Bibliotheca scriptorum Latinorum recentioris aetatis Teubneriana* (Leipzig, 1875-); *Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum* (Budapest-Leipzig, 1930-45); *Collezione Umanistica G. Toffanin* (Napoli, 1946-); *Corpus antiquissimorum poetarum Poloniae latinorum usque ad Ioannem Cochranovium* (Krakau, 1887-); *Edizione nazionale dei Classici del pensiero Italiano* (Firenze, 1942-); *Kroatiscche Latinisten* (Zagreb, 1951-); *Nuova Collezione di testi uma-*

verschijnen¹⁹. Sommige blijven verborgen in niet steeds door latinisten veelgelezen tijdschriften of reeksen van geleerde instellingen²⁰. Slechts zelden verwerven zulke afzonderlijke uitgaven, dank zij hun exceptioneel belang, algemene bekendheid²¹. Stippen we tenslotte nog een verschijnsel aan van de laatste jaren op het terrein der tekstedities: de anastatische herdruk van oude folianten²². Niet steeds schenken deze evenveel voldoening, doch het is een middel om jonge bibliotheken te voorzien van anders nagenoeg onbereikbare werken.

Naast de teksten worden ook de monografieën langzamerhand vrij talrijk. Alleen reeds de laatste jaren noteren we studies over de Italianen Stampa²³, Genovesi²⁴, Fiera²⁵, Zovenzoni²⁶ en vele an-

nistici inediti o rari (Firenze, 1939-); *Lateinische Literaturdenkmäler des 15. und 16. Jht* (Berlijn, 1891-1912); *Rerum Italicarum Scriptores* (Città di Castello-Bologna, 1900-); *Studies in the Renaissance Pastoral*, ed. W.P. Mustard (Baltimore 1911-1931); *Testi Latini Umanistici* (Torino 1925); *Thesaurus Mundi* (Zürich-Lugano-Padova, 1950-). Verder vindt men interessante Latijnse teksten in gemengde reeksen als: *Bibliothek des literarischen Vereins in Stuttgart* (Leipzig), *Scrittori d'Italia* (Bari), *Humanistica Lovanensia* (Leuven), *Collection Latomus* (Brussel), *Studies in Medieval and Renaissance Latin Language and Literature* (Washington), *Biblioteca del Centro di Studi filologici e linguistici Siciliani* (Firenze) enz.

(19) Onder de talrijke recente of minder bekende verspreide edities citeren we o.m.: G. Agricola, „*Gedenkausgabe*” door H. Preschner (Oost-Berlijn, 1955 sqq.); J. DeAnchieta, *De Beata Virgine carmen*, ed. A. Cardoso (Rio de Janeiro, 1940); Balde J., *Dichtungen*, lat. und deutsch von M. Wehrli (Keulen 1963; = anthologie); Bidermann J., *Philemon Martyr*, ed. M. Wehrli (Keulen 1960); Bonnefons J., *La Pancharis*, edd. A. Berry en E. Valès (Parijs 1944); M.A. Caro, *Poesias latinas en Versiones latinas*, ed. J.M. Rivas Sacconi (Bogota 1951); J. Dubravius, *De Piscinis* (Praag 1953); Landivar R., *Rusticatio Mexicana*, ed. G.W. Regenos (New Orleans-Tulane 1948); M. Marulus, *Davidias*, ed. M. Marcovich, (Merida-Venezuela, 1957); Th. Morus, *L'Utopie*, ed. M. Delcourt (Parijs 1936); *The Latin Epigrams*, edd. L. Bradner en C.A. Lynch (Chicago 1954); Fr. Natalis, *Carmina*, ed. Marcovich (Belgrado 1958); R. Rapin, *Hortorum libri IV*, ed. I.T. Mc Donald (Worcester-Mass. 1932); M. de Sylva, *De aqua argentea carmen* ed. G. Battelli (Firenze 1939); J. de Vallata, *Poliodoros*, ed. J.B. Casas Homs (Madrid 1953); Zamagna B., *Navis aëria*, ed. M.B. Mc Elwain (Northampton-Mass., 1939) enz.

(20) Ettelijke teksten werden ca 1900-1910 gepubliceerd in *Classici e Neolatini*, een sinds lang verdwenen tijdschrift; A. Spekke publiceerde de poëzie van een aantal lettische humanisten in lokale publikaties van Riga, o.m. het *Danubius carmen* van Aug. Eucaedius in *Acta Univers. Latviensis* 12 (1925) en het gedicht *De vera nobilitate et litterarum dignitate* van Salomon Frenzelius hetzelfde jaar in *Filologu Biedribas Raksti*, 5. Vgl. nog onze editie van Eusebius Candidus, *Plausus Mortis* (1532) in de *Verslagen en Mededelingen der Kon. Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, (Brussel 1958), nr. 1-2.

(21) Zo de „*Edizione Nazionale*” van Petrarca; de „*Opera omnia*” van A. Morevius door K. Kumaniecki (Warschau 1953-60) en last but not least het onovertroffen „*Opus epistolarum*” van Erasmus door P.S. en H.M. Allen (Londen, 1906-58).

(22) O.m. de „*Opera omnia*” van L. Valla (door E. Garin, Turijn 1961) met aanvullingen; C. Stiblinus' *De Eudaemonensium republica*, door L. Firpo (Turijn 1959), de *Opera Omnia* van Erasmus (Hildesheim 1961 sqq.) enz.

(23) G.B. Pigato, *Il Cantore Latino del Lario*: G.M. Stampa (1666-1734), in *Como*, 4 (1961), pp. 3-14.

(24) M. Corallo, *La poesia latina di Vittorio Genovesi* (Milaan 1945).

deren, de Fransen Salmo Macrinus²⁷ en M. Hospitalius²⁸, de Duitsers C. Celtis²⁹ en J. Prasch³⁰, de Kroaat Sigoreus³¹, de Vlaming Lernutius³², een reeks jesuïtendichters³³ enz.

Minder werd gepresteerd op het gebied van de taalstudie. Het lexikon der neolatijnse taal blijft voorlopig een mooie wensdroom. Monografieën over de taal van afzonderlijke auteurs ontbreken nagenoeg geheel³⁴. Laten we hier de wens formuleren dat voortaan geen neolatijnse teksten meer zouden gepubliceerd worden zonder een „*index verborum rariorum*”.

Verschillende litteraire genre's werden reeds ernstig aangepakt: het best van al het toneel en de pastorale poëzie, verder de lyriek de didaktiek en het epigram. Met de satire, het epos, de roman, de beschrijvende gedichten en vele andere genre's staan we voorlopig nergens.

De globale produktie van één land werd veruit het best bestudeerd voor Groot-Brittannië en Polen, althans wat de poëzie betreft, doch weinig voor Duitsland, de Nederlanden³⁵, Frankrijk, het Iberisch schiereiland, de rest van de Slavische wereld en Hongarije. Alles lijkt nog te doen voor Noord-Europa en Amerika.

Het vergelijkend literatuuronderzoek, zowel met de antieke en middeleeuws-latijnse letteren als met de nationale auteurs, verkeert nog in zijn beginstadium. Vrij ruim opgezette opzoekingen als deze van Conrady over het aandeel van de Latijnse auteurs in het ontstaan van de Duitse barok-poëzie, van Maddison over de ontwik-

(25) C. Dionisotti, *Battista Fiera, in Italia Uman. e Mediev.* 1 (1958), pp. 401-418.

(26) B. Ziliotto, *Raffaële Zovenzoni: La vita, i carmi* (Trieste 1950).

(27) I.D. Mc Farlane, *Jean Salmon Macrin (1490-1557)*, in *Bibliothèque de l'Humanisme et de la Renaiss.*, 21 (1959), pp. 55-84; pp. 311-349; 22 (1960), pp. 73-89.

(28) M. Jardonnet, *Michel de l'Hospital, poète néo-latin et humaniste* (Clermont-Ferrand 1958).

(29) L.W. Spitz, *Conrad Celtis, the German Arch-humanist* (Cambridge-Mass., 1957).

(30) K. Dachs, *Leben und Dichtung des Johannes Ludwig Prasch*, in *Verhandl. Histor. Vereins für Oberpfalz und Regensburg*, 98 (1957), pp. 5-219.

(31) Zie in *Ziva Antika*, 8 (1958), pp. 101-104 en 10 (1960), pp. 263-267.

(32) A. Van Crombruggen, *Janus Lernutius* (Brussel 1955). Spijtgig uitsluitend biografisch.

(33) Door J.M. Fernandez S.J., in het tijdschrift *Humanidades* (Santander): reeds verschenen bijdragen over A. Wildt in 7 (1955), pp. 215-254; J. Vanière in 13 (1961), pp. 211-248 en 14 (1962), pp. 7-38; H. Hugo in 14 (1962), pp. 193-220. Verder: W. Neuhauser, *Zur Lyrik des Tiroler Jesuïtendichters N. Avancini*, in *Serta Philologica Aenipontana* (Innsbruck 1962), pp. 425-456.

(34) Zie verder bij de bibliografie, laatste sectie, p. 317.

(35) Het monumentale werk van G. Ellinger (zie Bibliografie, p. 305) verliest veel van zijn waarde en bruikbaarheid door het volledig ontbreken van biobibliografische nota's. Hiervoor is evenwel de auteur, die publikatieverbod had gekregen om zijn Joodse afkomst, geenszins verantwoordelijk.

keling van de moderne ode, of andere zoals de studies van Hutton over de Griekse Anthologie in West-Europa en het opstel van Morrison over de invloed van Catullus op de Frans-latijnse dichters zijn nog zeldzaam³⁶. Het feit echter dat de aangehaalde publikaties tijdens de laatste jaren op korte afstand van elkaar zijn verschenen, wijst op de ontwaakte belangstelling en laat voor de toekomst het beste hopen. Naast deze breed opgevatte studies vindt men trouwens in de tijdschriften regelmatig korte bijdragen over allerlei detailproblemen, over de afhankelijkheid van bepaalde auteurs³⁷ enz.

Wat de vertalingen tenslotte betreft, werden er wel reeds enkele uitvoerige doch geenszins volledige inventarissen opgesteld, maar de interpretatie ervan, met de vragen naar oorsprong, verspreiding en invloed van deze versies, ontbreekt nog volledig.

In de bibliografie die volgt op de Latijnse samenvatting van deze tekst, hebben we ons, zij het met tegenzin, moeten beperken tot enkele *capita selecta*. Het bleek ons materiëel niet mogelijk in de vorm van een artikel als dit een volledig bibliografisch overzicht te geven van de verschillende punten in onze uiteenzetting behandeld. Alleen reeds een opgave van alle beschikbare ons bekende tekstuitgaven zou veel langer uitvallen dan wat we nu mededelen. We moesten dus een keuze doen en lieten deze vallen op de algemene werken over de neolatijnse literatuur en haar problemen. Achtergebleven zijn dus alle tekstedities, monografieën over bepaalde auteurs evenals de niet specifiek litteraire maar algemeen cultuurhistorische studies over het humanisme, de barok, de geschiedenis der filologie enz. Wie zijn dokumentatie zelf wenst uit te breiden verwijzen we naar de bekende grote encyclopedieën en biografische repertoria, naar naslagwerken en bibliografieën als deze van Cosenza en Ferrari voor Italië, Schottenloher voor Duitsland, Cioranescu voor Frankrijk enz. en naar de sectie „*Humanisme*” in Marouzeau's onmisbare *Année Philologique*. Voor de lopende bibliografie vindt men zeker het essentiële in de tijdschriften *Eos*, *Latomus*, *Latinitas*, *Scriptorium*, *Renaissance News*, *Studies in Philology*, *Italia Umanistica e Medievale*, *Giornale Storico della letteratura Italiana*, *Bibliothèque de l'Humanisme et de la Renaissance*, *Germanistik*, *Revue des Etudes Slaves*, *Manuscripta*, enz.

(36) Al deze werken worden in de bibliografie aangehaald, pp. 306, 307, 313 en 314.

(37) Een voorbeeld: J. Vandervelden, *Cornelius Musius (La Rinascità, 2 (1939), pp. 86-95)* heeft gewezen op de gelijkenis tussen Musius' *Ad Christum passum confessio* en Revius' *Zondeschild* („'t En zijn de Joden niet...”). dat door het Latijnse voorbeeld zou geïnspireerd zijn.

LATINE

Nederlandice verba relata sunt, quae auctor 3-III-1963 Bruxellis habuit de studiis litterarum latinarum recentiorum ad sodales classicos Regiae Societatis Austro-nederlandicae linguae litteris historiae fovendae. Postquam monuit eas litteras sese non subito sed paulatim a litteris Mediae Aetatis latinis distinxisse (in Italia a saeculo XIV, alibi non ante saeculum XV exiens), schema adumbravit investigationum in campo Latinitatis infimae suscipiendarum et partim susceptarum. Rogantur itaque textus editiones fide dignae; lexicon neolatinum; commentationes de indole et meritis singulorum scriptorum maioris momenti; studia linguistica, metrica, stilistica; tractatus de variis litterarum generibus apud omnes gentes Latine scribentes. Quaerendum etiam quae sint ab Antiquis tradita elementa, quae vero e Media Aetate ultro servata, quae tandem ab ipsis scriptoribus recentioribus novata. Dein statuendum quae rationes intercedant inter litteras latinas et vernaculas. Restat demum ut origo, diffusio et momentum perquiratur operum graecorum et vernaculorum in Latinum conversorum.

Post schema illud auctor breviter indicavit quae iam perpetrata sunt. In calce addentur bibliographiae capita selecta, quae tamen propter spatii exiguitatem neque crebiora neque absolutiora proferri potuerunt. Latine legentes autem monentur adtendant etiam ea, quae in notis sub textu Nederlandico laudentur.

Gratias tandem ex animo solvimus omnibus, qui nobis auxilio fuerunt et imprimis reverendo admodum viro, Mgr. Iosaeo Ruyschaert, qui nobis Vaticanae Bibliothecae *κειμήλια* summa sua comitate revelavit necnon et Carolo Ludovico Weitzel, professori Silvicustodiensi, cuius sagacitate atque in omni Latinitatis infimae campo doctrina factum est ut index noster multis librorum titulis locupletaretur.

BIBLIOGRAFIE

Plan — Schema

1. Generalia

2. Literatuurgeschiedenissen/Historia litterarum

- a) Algemene werken/Tractatus generales
- b) Geschiedenis van één land/Singularum nationum Historia:

EUROPA

1. Albanië	13. Nederlanden
2. België	14. Noorwegen
3. Britannïë	15. Oostenrijk
4. Denemarken	16. Polen
5. Duitsland	17. Portugal
6. Engeland	18. Rusland
7. Frankrijk	19. Skandinavië
8. Hongarije	20. Spanje
9. IJsland	21. Tsjecho-slowakijë
10. Italië	22. Zweden
11. Joegoslavië	23. Zwitserland
12. Letland	

AMERIKA

- c) Geschiedenis van één streek/Variarum regionum historiae:

1. Calabrië	6. Ligurië
2. Elzas	7. Piemonte
3. Friuli	8. Sicilië
4. Henegouwen	9. Sleeswijk-Holstein
5. Istrië	10. Trentino

- d) Geschiedenis van één stad/Variarum urbium historiae:

1. Amsterdam	8. Padova
2. Breslau	9. Rimini
3. Erfurt	10. Stockholm
4. Ferrara	11. Torun
5. Firenze	12. Treviso
6. Monreale	13. Tübingen
7. Napels	

3. Studies over bepaalde genres/*Varia litterarum genera*:

1. Bucolica en pastoralia	11. Homiletiek
2. Colloquia	12. Lyriek
3. Critiek	13. Maccaronica
4. Didaktiek	14. Ode
5. Emblemata	15. Poëtiëk
6. Epigram	16. Rhetoriek
7. Epos	17. Toneel
8. Facetiae	18. Utopia
9. Galliamben	19. Vertalingen
10. Historiografie

4. *Varia minora*5. Taal-stijl-metriek/*Linguistica-Stilistica-metrica*6. *Addenda novissima*

De meeste opgenomen titels werden geselecteerd op grond van onze eigen kennis van het werk. Voor sommige nochtans hebben we ons enkel kunnen steunen op de titel zelf, omdat we de publikatie nog niet in handen hebben kunnen krijgen. We hebben deze telkens aangeduid met de nota „*Non vid(imus)*”.

Waar we een korte bemerking hebben toegevoegd, verkozen we dit in het Latijn te doen om aldus deze bibliografie ook buiten ons taalgebied nuttig te laten blijven.

Lectori Latino.

Libros omnes, quos laudavimus, ipsi inspeximus praeter eos, quibus „*non vidimus*” adscriptum est.

1. GENERALIA.

- Alfonsi L., *Forme e Caratteri della poesia latina moderna*, in *Paideia* 2 (1947), pp. 74-84. De poetis nostrae aetatis observationes generales.
- Allen D.C., *Latin Literature: Renaissance Studies*, in *Modern Language Quarterly*, 2 (1941), pp. 403-420. Status quaestionis et bibliographia selecta valde utilis.
- Bini A., *L'uso vivo della lingua latina* (Firenze 1940). *Non vidimus*.
- Conrady K.O., *Die Erforschung der neulateinischen Literatur. Probleme und Aufgaben*, in *Euphorion*, 49 (1955), pp. 413-445.
- Eguía S., *Los Jesuitas y la versificación Latina*, in *Humanidades*, 4 (Santander 1952), pp. 164-177.
- Ellinger G., *Grundfragen und Aufgaben des neulateinischen Philologie*, in *German.-Roman. Monatschrift*, 21 (1933), pp. 1-14.
- Forster L., *Fremdsprache und Muttersprache: zur Frage des polyglotten Dichtung in Renaissance und Barock*, in *Neophilologus*, 45 (1961), pp. 177-195.

- Gaertner J.A., The Lyrical Possibilities of Post-classical Latin, in *Classical Weekly*, 46 (1953), pp. 161-165. Defendit poetas rhythmicos.
- Gerlo A., Philologie classique et néo-latinité, in *Hommages L. Herrmann* (Brussel, Latomus 44, 1960), pp. 383-385. Item Germanice editum apud J. Irmischer, *Renaissance und Humanismus*, I (Berlin 1961).
- Giacalone G., L'Umanesimo letterario (Roma 1959). *N.v.*
- Grayson C., A Renaissance Controversy: Latin or Italian? (Oxford 1960).
- IJsewijn-Jacobs J. et J., Commentariolus de litteris Latinis recentioribus, apud J. Eberle, *Viva Camena* (Zürich 1961), pp. 185-199.
- Irmischer J., Renaissance und Humanismus in Mittel- und Osteuropa: Aufsatzensammlung besorgt von J.I. (Berlin, I-II, 1961-62).
- Kristeller P.O., Studies on Renaissance Humanism during the Last Twenty Years, in *Studies in the Renaissance*, 9 (1962), pp. 7-30.
- Lebègue R., L'Humanisme latin de la Renaissance, in *Mémorial des Etudes Latines-Marouzeau* (Paris 1943) pp. 271-284. Status quaestionis.
- Lunding E., Stand und Aufgaben der Deutschen Barockforschung, in *Orbis Litterarum*, 8 (1950), pp. 27-91. Etiam Latinos auctores respicit.
- Martin J., Volkslatein-Schriftlatein-Kirchenlatein, in *Historisches Jahrbuch Görres-Gesellschaft*, 41 (1922), pp. 201-214.
- Meister R., Bedeutung und Umfang des Lateinischen Schrifttums im Mittelalter und in der Neuzeit, in *Mitteilungen Verein Klass. Philol. Wien*, 10 (1933), pp. 3-35.
- Naiden J.R., (Relevance of Neo-Latin Literature to the Vernaculars 1400--1900), in *Revue Etudes Latines*, 30 (1952), p. 83. De repertorio auctorum latinorum recentiorum conficiendo nuntius primus.
- Schoell F.L., Une discipline négligée, la littérature latine de la Renaissance, in *Lettres d'Humanité*, 7 (1949), pp. 140-164. Post querelas in genere, speciatim de scriptoribus Polonicis agitur.
- Schumann O., Die Lateinische Literatur als Geschichtliche Gesamterscheinung, in *Romanische Forschungen*, 60 (1947), pp. 605-616. Varia latinitatis vita ab antiquis temporibus ad nostros dies numquam extincta breviter adumbratur.
- Spitzer L., The problem of Latin Renaissance Poetry, in *Romanische Literaturstud.* 1936-1956 (Tübingen 1959), pp. 923-944 = *Studies in the Renaissance*, 2 (1955), pp. 137 sqq. De indole poesis Latinae cum Italica comparata.
- Trunz E., Die Erforschung der Deutschen Barockdichtung, in *Deutsche Vierteljahrschr. Lit. Wissensch. Geistesgesch.*, 18 (1940), *Referatenheft*, pp. 1-100. Nuntius bibliographicus etiam Latinitatis studiosis utilis.

2. LITERATUURGESCHIEDENISSEN / HISTORIA LITTERARUM

a) *Algemene Werken — Tractatus generales.*

- Baumgartner A., S.J., Die Lateinische und Griechische Literatur der Christlichen Völker (= Geschichte der Weltliteratur, IV), Freiburg-Br.

- 1900; iterum anastatice 1925. Opus valde laudabile, quo historia litterarum latinarum usque ad a. 1900 enarratur. Saeculorum vero XVII-XIX nulli fere auctores laudantur praeter Societatis Jesu sodales.
- Ellinger G., *Geschichte der Neulateinischen Literatur Deutschlands im Sechzehnten Jahrhundert* (Berlin-Leipzig):
 vol. I, *Italien und der Deutsche Humanismus in der Neulateinischen Lyrik* (1929).
 vol. II, *Die Neulateinische Lyrik Deutschlands in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts* (1929).
 vol. III, P. 1, *Geschichte der neulateinischen Lyrik in den Niederlanden vom Anfange des 15. bis zum Anfange des 17. Jahrhunderts* (1933).
 P. 2, *qua notas bibliographicas totius operis auctor collegerat, antequam prelo committeretur, una cum ipso Ellingero periiit altero bello universali flagrante.*
- Hallam H., *The Literature of Europe during the 15th, 16th and 17th Centuries* (London, I-IV, 1837-39). *N.v.*
- IJsewijn-Jacobs J., *Latijnse Poëzie van de Twintigste eeuw* (Lier 1961). *Historia poesis latinae saeculi vicesimi. Videsis eiusdem auctoris: Conspicuum poetarum Latinorum saeculi vicesimi, in Euphrosyne 3* (Lisbao 1961), pp. 149-190.
- Pognon E., *Littérature latine de la Renaissance: L'Antiquité retrouvée. Littérature latine moderne: le retour à l'église, in Encyclopédie de la Pléiade: Histoire des littératures, vol. II: Littératures occidentales* (Paris 1956), pp. 275-311. *Summaria parvi pretii.*
- Reedijk C., *The Poems of D. Erasmus* (Leiden 1956): *continet introductionem de litteris Latinis aetatis Erasmianae.*
- Van Tieghem P., *La littérature latine de la Renaissance: Etude d'histoire littéraire Européenne, in Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance, Travaux et Documents, t. IV (= volume A. Lefranc), Paris 1944, pp. 177-418. Historia generalis inter eas, quae nunc praesto sunt, optima ad cognoscendas litteras latinas recentiores. Bibliographia vero manca. Caveas errores quosdam minores in nominibus et annis.*
- Id., *Histoire littéraire de l'Europe et de l'Amérique de la Renaissance à nos jours* (Paris 1941). *Repertorium potius quam historia.*
- Id., *Histoire chronologique des littératures modernes 1455-1900* (Paris 1935). *Fasti litterarum Europaeorum.*
- Voigt G., *Die Wiederbelebung des classischen Altertums oder das erste Jahrhundert des Humanismus* (Berlin 1880-81; 1960⁴ anastatice).
- Wright F.A.-Sinclair T.A., *A History of later Latin Literature from the Middle of the Fourth to the End of the Seventeenth Century* (London 1931). *Brevior quam ut magni momenti esse possit.*

b) *Geschiedenis van één land - Singularum nationum historia.*

EUROPA

1. ALBANIA.

- Lacaj H., *Die Lateinische Sprache in Albanien, in Das Altertum, 7* (1961) pp. 250-256.

2. BELGIË: videsis NEDERLANDEN.

3. BRITANNIA.

— Bradner Leicester, *Musae Anglicanae: a History of Anglo-Latin Poetry 1500-1925* (London 1940). Liber vere aureus, quo historia multis exemplis illustrata accurate exponitur.

— Mann W., Lateinische Dichtung in Engeland vom Ausgang des Frühhumanismus bis zum Regierungsantritt Elisabeths. Untersuchung zur nationalen und religiösen Grundlegung des englischen Humanismus (Halle 1939).

— Mason H.A., *Humanism and Poetry in the Early Tudor Period* (London 1959). Praeter alia Thomae Mori scripta iudicantur.

— Raby F.J.E., Writings in Latin, in *The Cambridge Bibliography of English Literature*, I (Cambridge 1940).

4. DENEMARKEN - DANIA: videsis SCANDINAVIA.

5. DUISLAND/OOSTENRIJK/ZWITSERLAND - GERMANIA/AUSTRIA/HELVETIA.
— Conrady C.O., Lateinische Dichtungstradition und Deutsche Lyrik des 17. Jahrhunderts (Bonn 1961). Opus pernecessarium, quo via ad intelligendam poesim Latinam aetatis barocae revera aperitur.

— Ellinger G., Neulateinische Dichtung Deutschlands im 16. Jahrhundert, in Merker-Stammler, *Reallexikon der Deutschen Literatur*, II, pp. 469-495.

Eiusdem auctoris videsis opus maius inter „tractatus generales” laudatum.

— Manacorda G., Della poesia latina in Germania durante il Rinascimento (Roma, Accad. Lincei 1907).

— Müller F., permultas notitias de litteris Latinis saeculi XIX tradidit in iudicio de libro: „Gedichte Goethes ins Lateinische übertragen von E.F. Haupt (Berlin 1899)”, quod edidit in *Zeitschrift für das Gymnasialwesen* 54, NF 34 (1900), p. 23 sqq.

— Nadler J., *Literaturgeschichte der Deutschen Stämme und Landschaften* (Berlin 1938³ sqq.).

— Newald-De Boor, *Geschichte der Deutschen Literatur* (München 1957-59).

— Pernwerth von Bärnstein A., *Imitata* (Nürnberg 1896). Breviter agit de poetis rhythmicis saeculi XIX.

— Petry K., *Handbuch zur Deutschen Literaturgeschichte* (Köln 1949).

— Rupprich H., *Humanismus und Renaissance in den Deutschen Städten und an den Universitäten* (Leipzig 1935).

— Id., *Die Frühzeit des Humanismus und der Renaissance in Deutschland* (Leipzig 1938): imprimis tractantur humanismi initia in Bohemia, Suebia, Franconia necnon et Vindobonae.

— Schroeter A., *Beiträge zur Geschichte der Neulateinischen Poesie Deutschlands und Hollands* (Berlin 1909). Capita selecta de poetis C. Celti, P. Lotichio, G. Sabino, J. Stigelio, H. Grotio, J. Posthio et G. Barthio.

— Stammler W., *Die Deutsche Dichtung von der Mystik zum Barock* (Stuttgart 1950²). Exquisitae doctrinae maximique pretii opus.

— Trunz E., *Der Deutsche Späthumanismus um 1600 als Standeskultur*, in *Zeitschrift für d. Geschichte der Erziehung*, 1931, pp. 17-53. N.v.

6. ENGELAND: zie BRITANNIA.

7. FRANKRIJK - FRANCOGALLIA.

— Bardon H., En lisant le „Mercur Galant”. Essai sur la culture latine en France au temps de Louis XIV (Roma 1962).

— Barrière P., La littérature française de langue latine, in *Lettres d'Humanité*, 6 (1946), pp. 167-189. Introductio utilis.

— Chamard H., La poésie néolatine, in libro suo *Les Origines de la poésie française de la Renaissance* (Paris 1932), pp. 286-307.

— Hulubei A., L'Eclogue en France au XVIe siècle, Epoque des Valois: 1515-1589 (Paris 1938).

— Morrison M., Catullus in the Neo-Latin Poetry of France before 1550, in *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance*, 17 (1955), pp. 365-394.

— Murarasu M.D., La poésie néo-latine et la Renaissance des lettres antiques en France: 1500-1549 (Paris 1928). Liber parum subtilis et accuratus.

— Vissac J.A., De la poésie latine en France au siècle de Louis XIV (Paris 1862).

8. HONGARIJË - HUNGARIA.

— Angyal A., Recent Hungarian Renaissance Scholarship, in *Medievalia et Humanistica*, 8 (1954), pp. 71-94.

— Eckhardt A., Formation des rhéteurs hongrois à Strasbourg au XVIe siècle, in *Mélanges Chamard* (Paris 1951), pp. 331-346.

— Kállay M., Hongrie, Humanisme, Latinité, in *Nouvelle Revue d'Hongrie*, 68 (1943), pp. 3-9. *N.v.*

— Kardos T., La Hongrie latine (Paris 1946). *N.v.*

— Klaniczay T., La naissance et le développement de la littérature baroque en Hongrie, in *Acta litter. Academ. Scient. Hungar.*, 3 (1960), pp. 131-190).

— Koltay-Kastner E., L'Umanesimo Italiano in Ungheria, in *La Rinascità* 2 (1939), pp. 10-55.

— Videsis etiam varias illas commentationes, quas J. Irmscher, o.l. inter „Generalia”, vol. II, pp. 3-106, collegit et inscripsit: Probleme der Renaissance und des Humanismus in Ungarn.

9. IJSLAND - ISLANDIA.

— Einarsson (*Latine: Einari*) Halfdan, Historia litteraria Islandiae (Kobenhavn-Leipzig 1786), pp. 90-97.

— Videsis etiam quae scripsit A. Baumgartner (cf. supra, *Tractatus generales*) de Brynjólfur Sveinssonio poeta.

10. ITALIA.

— Altamura A., La letteratura dell' età angioina. Tradizione medievale e premesse umanistiche: Storia e testi inediti (Napoli 1952).

— Id., Studi di filologia medievale e umanistica (Napoli, 1954).

— Id., Studi e ricerche di letteratura umanistica (Napoli 1956).

— Arnaldo B., La poesia neolatina dal secolo XIV al presente: saggio e versioni poetiche (Città di Castello 1900). Desiderantur textus primigenii Latini.

— Corallo Maria, Il movimento neoclassico dal Vitrioli ai nostri giorni, in *La Poesia latina di V. Genovesi* (Milano 1945), pp. 1-29.

- Croce B., Poeti e scrittori del pieno e del tardo Rinascimento (Bari, I-II, 1958²).
- Ellinger G., videsis „*Tractatus generales*”.
- Flora F., Storia della letteratura Italiana (Milano I-III, 1945³).
- Gabrieli G., Partecipazione degli Italiani al concorso poetico latino di Amsterdam, con elenco completo delle loro e delle altrui composizioni premiate o lodate dal 1856 ad oggi, in *Roma*, 16 (1938), pp. 154-163.
- Giustiniani V.R., Die neulateinische Dichtung in Italien (1840-1950) (Tübingen, *sub prelo*).
- Monnier Ph., Le Quattrocento. Essai sur l'histoire littéraire du XVe siècle Italien (Paris I-II, 1901), vol. I, pp. 105-336: Le latin.
- Sorbelli T., La nuova poesia latina in Italia, in A. Casoli, *Lyricorum liber* (Modena 1922), pp. V-XXVIII.
- Sparrow J., Latin Verse of the High Renaissance, in *Italian Renaissance Studies: A Tribute to the late C.M. Ady* (London 1960), pp. 354-409.
- Storia letteraria d'Italia (Milano):
 - Sapegno N., Il Trecento (1938³)
 - Rossi V., Il Quattrocento (1953³)
 - Toffanin G., Il Cinquecento (1950)
 - Belloni A., Il Seicento (1943)
 - Natali G., Il Settecento (1960⁵).
- 11. JOEGOSLAVIË - JUGOSLAVIA.
 - Cronia A., Aspetti caratteristici dell'umanesimo in Dalmazia, in *Atti Istituto Veneto*, 113 (1954-55), pp. 43-70.
 - Kadic A., Croatian Renaissance, in *Studies in the Renaissance*, 6 (1959), pp. 28-35.
 - Filipovic V., Kroatische Humanisten des 15. und 16. Jahrhunderts, in *Festschrift E. Koschmieder* (München 1958), pp. 31-45. Tractat philosophos.
 - Vide etiam varias commentationes in commentariis *Ziva Antika*.
- 12. LETLAND - LETTONIA seu LATVIA.
 - Spekke A., Alt-Riga im Lichte eines humanistischen Lobgedichts vom Jahre 1595 (Bas. Plinius: Encomium Rigae), Riga 1927; Continet pp. 5-24 commentationem: Chronologische Zusammenstellung der wichtigsten humanistische Dichtungen, Abhandlungen und Reden Livoniens, von der Mitte des XVI. bis zu den ersten Jahrzehnten des XVII. Jh.
- 13. NEDERLANDEN - BELGIUM/NEDERLANDIA.
 - Ellinger G., o.l. inter „tractatus generales”, vol. III.
 - Gerlo A., Les humanistes et poètes néo-latins belges à l'époque de la Renaissance, in *Mélanges G. Smets* (Brussel 1952), pp. 255-285. Laterculus nominum. Addenda: *Revue Belge Phil. Hist.* 41 (1963), pp. 807-808.
 - Hoeffft J.H., Parnasus Latino-belgicus sive plerique e poetis Belgii Latinis epigrammate atque adnotatione illustrati (Amsterdam-Breda 1819).
 - Müller L., Geschichte der klassischen Philologie in den Niederlanden. Mit einen Anhang über die Lateinische Versification der Niederländer (Leipzig 1869).

- Nève F., *La Renaissance des lettres et l'essor de l'érudition ancienne en Belgique* (Leuven 1890).
- Peerlkamp P.H., *Liber de vita, doctrina et facultate Nederlandorum, qui carmina Latina composuerunt* (Leiden 1843²).
Hunc librum continuavit:
Hillen M.Th., *Commentatio de vita, doctrina et facultate Nederlandorum, qui post Peerlkampii librum emissum carmina Latina composuerunt* (Zutphen 1924).
Cuius errores emendavit:
Van Miert L., *Latijnse dichters in Nederland gedurende de laatste eeuw*, in *Studien*, 56 (1924), pp. 424-435.
- Roersch A., *L'Humanisme belge à l'époque de la Renaissance: Etudes et Portraits* (I, Brussel 1910; II, Leuven 1933).
- Schroeter A., *videsis sub Duitsland*.
- 14. NOORWEGEN - NORVEGIA: videsis SCANDINAVIA.
- 15. OOSTENRIJK - AUSTRIA: videsis DUISLAND.
- 16. POLEN - POLONIA.
- Burzyk K., *Poezja polska-lacinska I polowy XVI w.*, in *Szkice i materialy do dziejów literatury staropolskiej* (Warschau 1955). De Polonorum poesi latina per priorem saeculi XVI partem.
- Galski B., *Die Lateinische Sprache in Polen: I. Teil (altera pars numquam prodiit)*, in *Jahresberichte des Kgl. Kathol. Gymnasiums in Neustadt/Westpr.*, 1874. N.v.
- Kallenbach J., *Les humanistes polonais* (Freiburg/Schw. 1891).
- Kastarska M., *Les poètes latins polonais jusqu'en 1589* (Paris 1918).
- Kot S., *L'Humanisme et la Renaissance en Pologne: compte-rendue des publications des années 1939-1952*, in *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance*, 14 (1952), pp. 348-373 et 15 (1953), pp. 233-238.
- Krókowski J., *Studia nad literaturą Polsko-lacinska w dziesięcioleciu 1945-1954*, in *Eos* 47 (1954/55), pp. 294-337.
- Kumaniecki K., *La poésie latine en Pologne à l'époque de la Renaissance (1460-1620)*, in *Bulletin de l'Association G. Budé*, 20 (1961), pp. 580-593.
Item germanice prodiit in J. Irmscher, o.l. inter „Generalia”, vol. II, pp. 108-120. Synopsis utilissima.
- Lavallée R., *De poetis Latino-polonis* (Paris 1864).
- Nadolski B., *Poezja polsko-lacinska w dobie Odrodzenia (= Latina Polonorum poesis tempore Renatarum Artium)* in *Odrodzenia w Polsce* 4 (1956).
- *Probleme der Renaissance und des Humanismus in Polen*, apud J. Irmscher o.l. inter „Generalia”, vol. II, pp. 106-246.
- Schoell F.L., *videsis inter „Generalia”*.
- Sinko T., *Poezja nowolacinska w Polsce*, in *Encyklopedia Polska*, vol. 21, (1935), pp. 73-145.
- Id., *Literatura polsko-lacinska: Problemy i zadania*, in *Eos*, 45 (1951), pp. 3-11.
- Id., *Trzej poeci polsko-lacinscy z XIX wieku (= De tribus poetis Polonolatinis saeculi XIX)*, in *Ksiega Pamiatkowa ku uczczeniu 250 rocznicy*

zalozenia Uniwersytetu Lwowskiego (Lwów, 1912), vol. II, pp. 1-28.

17. PORTUGAL - LUSTANIA.

— Bataillon M., *Etudes sur le Portugal au temps de l'Humanisme* (Coimbra 1952). *Pauca tantum ad litterarum historiam pertinent.*

— Battelli G., *Umanisti Italiani in Portogallo: Cataldo Siculo*, in *La Rinascità*, 5 (1942), pp. 613-617. *De primordiis latinarum litterarum recentiorum apud Lusitanos.*

— Da Costa Pimpão, *La introduccion del humanismo en Portugal* (Madrid 1954).

— De Carvalho J., *L'Italia e le Origini del Movimento umanistico in Portogallo*, in *La Rinascità*, 7 (1944), pp. 52-62.

— *Videsis etiam quae laudantur s.v. Spanje - Hispania.*

18. RUSLAND - RUSSIA.

— IJsewijn-Jacobs J., *Carmina Latina ex Unione Sovietica*, in *Palaestra Latina*, 30 (Barbastro 1960), pp. 143-146.

19. SCANDINAVIA.

— Gustavsson F., *Poetae in Suecia latini*, in *Scriptor Latinus*, 9 (Frankfurt-M., 1912-13), pp. 28-30.

— Moller J., *Bibliotheca septentrionis eruditi etc.* (Leipzig 1699).

— Svedelius P., *Historiola litteraria poetarum Vestrogothiae Latinorum* (Uppsala 1776).

20. SPANJE - HISPANIA.

— Hurtado J., *Los humanistas españoles del Renacimiento: bosquejo histórico. Principales poetas latinos en España desde los tiempos de los Reyes Católicos hasta hoy*, in libro *Thomae Viñas de S. Luis. Schol. Piar. qui inscribitur Versiones latinas de poesias Hispanas* (Barcelona 1927), pp. IX-LIV. *Index nominum et operum.*

— Sánchez E.T., *La lirica latina en el Siglo de Oro español (1500-1700)*, in *Estudios Clasicos*, 3 (1955/56), pp. 192-210 et 287-303.

— Verrua P., *Cultori della poesia latina in Ispagna* (Adria 1906).

21. TSJECHO-SLOWAKIJĚ - BOHEMO-SLOVACIA.

— Hejnic J. et Martinek J., *De laboribus enchiridii litterarum in Bohemia et Moravia aevo humaniore florentium edendi causa susceptis*, in *Zprávy Jednoty Klasických Filologů*, 3 (1961), pp. 97-100; *Bohemice scriptum!*

— *Probleme der Renaissance und des Humanismus in der Tschechoslowakei*, apud J. Irmscher, o.l. inter „Generalia”, vol. II, pp. 247-306.

— Rupprich H., *Anfänge des Humanismus in Böhmen*, in libro suo: *Die Frühzeit des Humanismus und der Renaissance in Deutschland* (Leipzig 1938), pp. 7-18.

— Truhlar A., *Rukověť h pisemnictvi humanistickému, zvlastě básnickému v Cechách a na Moravě ve století XVI (= Manuale litterarum humanitarum et imprimis poseos apud Bohemos et Moravos saeculo XVI)*, Praag 1908, 1918. *N.v.*

22. ZWEDEN - SUECIA: *videsis SCANDINAVIA.*

23. ZWITSERLAND: *videsis DUITSLAND.*

AMERICA

- Menendez y Pelayo M., *Historia de la poesia Hispano-americana* (Madrid 1911).
- Rivas Sacconi J.M., *El latin en Colombia: bosquejo histórico del humanismo Colombiano* (Bogota 1949). *Opus maximi momenti, quo Latinitatis Columbiana historia copiose enarratur a primordiis aetatis colonicae ad nostram memoriam. Interdum et extra Columbiae fines progreditur.*
- Méndez Plancarte G., *Indice del humanismo mexicano* (Mexico 1944). *N.v.*
- Ureña P.H., *La cultura y las letras coloniales en Santo Domingo* (Buenos Aires 1936). *N.v.*

c. Geschiedenis van een streek | Variarum regionum historiae.

1. CALABRIA.

- Russo F., *Tradizione umanistica in Calabria da Cassiodoro a Telesio*, in *Archivio storico Calabria e Lucania*, 24 (1955), pp. 309-336.

2. ELZAS - ALSATIA.

- Schmidt C., *Histoire littéraire de l'Alsace à la fin du XVe et au commencement du XVIe siècle* (Paris I-II, 1879).

3. FRIULI.

- Fattorello F., *La cultura del Friuli nel Rinascimento* (Udine 1938).

4. HENEGOUWEN - HANNONIA apud Belgas.

- Lecouvet F., *Hannonia poetica ou les poètes latins du Hainaut* (Doornik-Tornaci 1859).

5. HISTRIA.

- Ziliotto B., *La cultura letteraria di Trieste e dell' Istria: I. Dall' antichità all' umanesimo* (Trieste 1924).

6. LIGURIA.

- Giusti A., *Lingua e letteratura latina in Liguria*, in libro suo: *Storia di Genova dalle origini al tempo nostro*, vol. II (Genova 1942), pp. 323-349. *N.v.*

7. PIEMONTE.

- Vallauri T., *Storia della Poesia in Piemonte* (Torino, I-II, 1841).

8. SICILIA.

- Di Giovanni Mira A., *Su i migliori storici e poeti latini del secolo XVI in Sicilia* (Palermo 1832).

- Paratore E., *La poesia latina e gli studi di Latino in Sicilia durante il primo secolo dell' Italia unita*, in *Rivista di Cultura Classica e Medioevale*, 3 (1961), pp. 285-310,

- Sola G., *La Sicilia e l'umanesimo*, in *Archivio Storico Siciliano* 1933, pp. 277-282.

9. SLEESWIJK-HOLSTEIN - CIMBRIA (Slesvicia-Holsatia)

- Moller J., *Cimbria litterata... etc.* (Kobenhavn, I-III, 1744).

10. TARENTINO.

- Franceschini E., Discorso breve sull' umanesimo nel Trentino, in *Aevum* 25 (1961), pp. 247-272.

d. Geschiedenis van één stad | Variarum urbium historiae.

1. AMSTERDAM.
— Sterck J.F.M., Onder Amsterdamsche Humanisten: Hun opkomst en bloei in de 16e eeuwse stad (Hilversum 1934).
2. BRESLAU-WROCLAW.
— Bauch G., Geschichte der Breslauer Schulwesens vor der Reformation (Breslau 1909).
3. ERFURT.
— Kalkoff P., Humanismus und Reformation in Erfurt (1926). *N.v.*
4. FERRARA.
— Carducci G., La gioventù di Ludovico Ariosto e la Poesia Latina a Ferrara, in *Opera*, vol. 15 (Bologna 1905).
— Gardner E.G., Dukes and Poets in Ferrara (1905). *N.v.*
5. FIRENZE.
— Baron H., Humanistic and Political Literature in Florence and Venice at the Beginning of the Quattrocento (Cambridge Mass. 1955).
— Bottiglioni G., La lirica latina in Firenze nella seconda metà del secolo XV (Pisa 1913).
6. MONREALE (Sicilia).
— Caruso B., Notizie riguardanti la storia letteraria del Seminario di Monreale (Palermo 1878, sed scriptum ante 1838!).
7. NAPOLI.
— Sorio A., Los Humanistas de la Corte de Alfonso el Magnanimo, según los epistolarios (Granada 1956).
8. PADOVA.
— Serena S., Scrittori latini del Seminario di Padova: Raccolta di prose e versi (Padova 1936).
9. RIMINI.
— Tonini C., La cultura letteraria e scientifica in Rimini (Rimini, I-II, 1884).
10. STOCKHOLM.
— Von der Hardt R., Holmia litterata (Stockholm, 1701; 1707).
11. TORUN (Polonia).
— Witkowski L., Poeci nowolacinscy Torunia (Torun 1958). Cfr. *Bibliotheca Classica Orientalis*, 5 (1960), col. 316-317.
12. TREVISO.
— Serena A., La cultura umanistica a Treviso (Venezia 1912).
13. TÜBINGEN.
— Bebermeyer G., Tübinger Dichterhumanisten, Bebel, Frischlin, Flayder (Tübingen 1927).

3. STUDIES OVER BEPAALDE GENRES - VARIA LITTERARUM GENERA.

1. *Bucolica et Pastoralia.*

- Billanovich G. et Càda F., Testi bucolici nella biblioteca del Boccaccio, in *Italia Umanistica et Medievale*, 4 (1961), pp. 201-221 (continuator).
- Carrara E., La poesia pastorale (Milano 1908).
- Grant W.L., Early Neo-latin Pastoral, in *The Phoenix* 9 (1955), pp. 19-26.
- Id., Later Neo-latin Pastoral, in *Studies in Philology*, 53 (1956), pp. 429-451 et 54 (1957), pp. 481-497.
- Id., The Neo-latin Lusus Pastoralis in Italy, in *Medievalia et Humanistica*, 11 (1957), pp. 94-98.
- Id., New Forms of Neo-latin Pastoral, in *Studies in the Renaissance*, 4 (1957), pp. 71-100.
- Id., Neo-latin Biblical Pastorals, in *Studies in Philology*, 58 (1961), pp. 25-43.
- Id., Neo-latin Devotional Pastorals, in *id.*, 58 (1961), pp. 597-615.
- Hulubei A., L'eclogue en France au XVIe siècle. Epoque des Valois: 1515-1589 (Paris 1938).
- Macri-Leone F., La bucolica latina nella letteratura Italiana del secolo XIV (Torino 1889).

2. *Colloquia.*

- Bömer A., Die Lateinische Schülergespräche der Humanisten (Berlin, I, 1887; II, 1889).

3. *Critica.*

- Hathaway B., The Age of Criticism: the Late Renaissance in Italy (Ithaca 1962). *Non vid.*
- Spingarn J.E., A History of Literary Criticism in the Renaissance (New York 1938⁷).

4. *Didactica.*

- Naiden J.R., The „Sphera of George Buchanan, 1506-1582 (Philadelphia 1952). Capite II agitur de poematis didacticis Latinis saec. XVI-XVII.
- Soldati B., La poesia astrologica nel Quattrocento. Richerche e Studi (Firenze 1906). Tractantur imprimis Basinius Parmensis et J.J. Pontanus.

5. *Emblemata.*

- Heckscher W.S., Emblem-Emblembuch, in *Reallexikon zur Deutschen Kunstgeschichte*, 5 (1962), col. 85-228.

6. *Epigrammata.*

- Bradner L., The Neo-Latin Epigram in Italy in the Fifteenth Century, in *Medievalia et Humanistica*, 8 (1954), pp. 62-70.
- Hudson H.H., The (Latin) Epigram in the English Renaissance (Princeton 1947).
- Hutton J., The Greek Anthology in Italy to the Year 1800 (Ithaca 1935).

- Id., *The Greek Anthology in France and in the Latin Writers of the Netherlands to the Year 1800* (Ithaca 1946).
- Thomson D.F.S., *The Latin Epigram in Scotland. The Sixteenth Century in The Phoenix*, 11 (1957), pp. 63-78.
- 7. *Epos*.
 - Borinski K., *Das Epos der Renaissance*, in *Vierteljahrsschrift f. Kultur und Literatur der Renaissance*, 1 (1886), pp. 187 sqq. *N.v.*
- 8. *Facetiae*.
 - Fabris G., *Per la storia della Facezia*, in *Studi F. Flamini* (Pisa 1918).
- 9. *Galliambica poemata*.
 - Campbell D.A., *Galliambic Poems of the 15th and 16th Centuries*, in *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance*, 22 (1960), pp. 490-510.
- 10. *Historiographia - Geschiedschrijving*.
 - Reynolds B.R., *Latin Historiography: a Survey 1400-1600*, in *Studies in the Renaissance*, 2 (1955), pp. 7-66.
 - Ullman B.L., *Leonardo Bruni and Humanistic Historiography*, in libro suo: *Studies in the Italian Renaissance* (Roma 1955), pp. 321-344.
- 11. *Homiletica*.
 - Connors J.M., *Homiletic Theory in the Late Sixteenth Century*, in *American Ecclesiast. Review*, 138 (1959), pp. 316-332.
- 12. *Lyrical* (vide etiam: *Ode!*)
 - Bottiglioni G., *La lirica latina in Firenze nella seconda metà del secolo XV* (Pisa, 1913 = *Annali Scuola Normale Sup.*, 25).
 - Costa E., *Antologia della lirica latina in Italia nei secoli XV e XVI* (Città di Castello 1888).
 - Ellinger G., *Deutsche Lyriker des XVI. Jahrhunderts* (Berlin 1893 = *Latein. Literat. Denkmäler* 7). *Anthologia L poetarum*.
 - Sainati A., *La lirica latina nel Rinascimento* (Pisa 1919).
 - Sánchez E.T., *La lirica latina en el Siglo de Oro español (1500-1700)*, in *Estudios Clasicos* 3 (1955-56), pp. 192-210 et 287-303.
- 13. *Maccaronica*.
 - Dahl J., *Maccaronisches Poetikum* (Ebenhausen-München 1962): *de poetis Germanicis*.
 - Maccheronee, in *Dizionario letterario Bompiani* (Milano 1947).
 - Paoli U.E., *Il latino maccheronico* (Firenze 1959).
 - Pelczynski M., *Studia Macaronica: Stanislaw Orzelski na the poezji makaronicznej w Polsce* (Posnan 1960).
- 14. *Ode*.
 - Maddison C., *Apollo and the Nine: a History of the Ode* (London 1960): *tractantur tantum odorum scriptores Itali, Francogalli et Britannici, tam latini quam vernaculi*.
- 15. *Poetica*.
 - Borinski K., *Die Poetik der Renaissance* (Berlin 1886).
 - Markwardt B., *Geschichte der deutschen Poetik*, Bd. I: *Barok und Frühaufklärung* (Berlin-Leipzig 1958²).
- 16. *Rhetorica*.
 - Mazzacurati G., *La crisi della retorica umanistica nel' 500: Antonio Riccobono* (Napoli 1961).

- Testi Umanistici sulla Retorica (Roma-Milano, 1953, *Archivio di Filosofia* 3).
17. *Scaenica - Toneel (Selecta)*.
- Bahlmann P., Die lateinischen Dramen von Wimphelings Stylpho bis zur mitte des 16. Jahrhunderts: 1480-1550 (Münster 1893).
- Bolte J., Die lateinische Dramen Frankreichs aus dem 16. Jahrhundert, in *Festschrift J. Vahlen* (Berlin 1900), pp. 589-613.
- Borcherdt H.H., Das Europäische Theater im Mittelalter und in der Renaissance (Leipzig 1935).
- Boyssse E., Le théâtre des Jésuites (Paris 1880).
- Bradner L., The Latin Drame of the Renaissance: 1340-1640, in *Studies in the Renaissance*, 4 (1959), pp. 31-70. *Laterculus auctorum et fabularum*.
- Breede E., Studien zu den Lateinischen und Deutschsprachlichen Totentanztexten des 13. bis 17. Jahrhunderts (Halle-Saale 1931).
- Cloette W., Die Anfänge der Renaissancetragödie (= Beiträge zur Literaturgeschichte des Mittelalters und der Renaissance II) Halle-Saale 1892.
- Creizenach W., Geschichte des neueren Drama, vol. II (Halle 1901), pp. 1-181: Das Lateinische Drama.
- Da Costa Ramalho A., Un manuscrito de teatro humanístico Conimbricense, in *Humanitas* 13-14 (1961-62), pp. I-VIIIb.
- Flemming W., Das Ordensdrama (= Barockdrama 2), Leipzig 1931. Post introductionem (pp. 5-36) tragoediarum specimina invenies, quorum latina: Avancini *Pietas victrix* et Rettenpacheri *Demetrius*.
- Herrick M.T., Comic Theory in the Sixteenth Century (Urbana 1950).
- Herrick M.T., Tragicomedy: its Origin and Development in Italy, France and England (Urbana 1955). Capite II° Latini imitatores Terenti christiani tractantur.
- Horn-Monval M., Répertoire bibliographique des traductions et adaptations françaises du théâtre étranger du XVe siècle à nos jours, t. 2 (Paris 1959): Théâtre latin moderne du XVIe au XVIIIe s.
- Jesuit Theatre in Eighteenth Century of France, in *Jesuit Educational Quaterly*, New York, march 1957. N.v.
- Lebègue R., L'Influence du théâtre néo-latin sur le théâtre sérieux en langue française, in *Humanisme et Renaissance* 6 (1939), pp. 41-47. De momento *Herodis Infanticidae* (1632) Danielis Heinsii.
- Id., La tragédie religieuse en France: Les débuts 1514-1573 (Paris 1929).
- Müller J., S.J., Das Jesuitendrama in den Ländern Deutscher Zunge vom Anfang (1555) bis zum Hochbarock (1665), Augsburg I-II, 1930.
- Scheid N., Das lateinische Jesuitendrama im Deutschen Sprachgebiet, in *Literaturwissensch. Jahrbuch der Görresgesellsch.*, 5 (1930), pp. 1-96.
- Stender-Petersen A., Tragoediae Sacrae. Materialien und Beiträge zur Geschichte der polnisch-lateinischen Jesuitendramatik der Frühzeit (Dorpat 1931 = *Acta et commentat. Univ.* 25, 1).
- Van Abbé D., Drama in Renaissance Germany and Switzerland, with Appendix of Plays performed between 1500 and 1540 (New York

- 1962). *Non. vid.*
- Van den Boogerd L., *Het Jezuitendrama in de Nederlanden* (Groningen 1961). PP. 259-265 copiosa bibliographia de scaena S.J. in genere proposita est.
 - 18. *Utopia.*
Ex innumeris libris exempli tantum gratia attulimus:
 - Dupont V., *L'Utopie et le roman utopique dans la littérature anglaise* (Caen 1941).
 - Frever H., *Die Politisch Insel. Eine Geschichte der Utopien von Plato bis zur Gegenwart* (Leipzig 1936).
 - 19. *Versiones - Vertalingen in het Latijn.*
 - Ambrosi I., *Latini Divinae Comoediae Interpretes*, in *Latinitas*, 2 (1954), pp. 200-209.
 - Gaertner J.A., *Latin Verse Translations of the Psalms 1500-1620*, in *Harvard Theological Review*, 49 (1956), pp. 271-305.
 - Grant W.L., *Neo-latin Verse-translations of the Bible*, in *Harvard Theological Review*, 52 (1959), pp. 205-211.
 - Id., „*Ut universo orbi prodessent*”, in *The Phoenix*, 8 (1954), pp. 64-70.
 - Id., *European Vernacular Works in Latin Translation*, in *Studies in the Renaissance*, 1 (1954), pp. 120-156.
 - Grünwald E., *Deutsche Poesie in lateinischen Gewand*, in *Zeitschrift f. d. Deutschen Unterricht*, 16 (Leipzig 1902), pp. 601-635.
 - Palata F., *De VII versionibus Latinis „Cassandrae” Schillerianae: symbola ad historiam poeseos neolatinae* (Roma 1901).
 - Troxler J., *Schillers Lied von der Glocke in lateinischen Nachdichtungen... mit einer Einleitung herausgegeben* (= Beilage zum 60. Jahresbericht über die Mittelschule Münster, Luzern 1925-26). Continet versiones VII.

4. VARIA MINORA.

- Allen D.C., *Image and Meaning. Metaphoric Traditions in Renaissance Poetry* (Baltimore 1960). Interdum poetas latinos recentiores laudat inter deciores scriptorum Britannicorum.
- Elwert Th.W., *Bembismo, poesia latina e petrarchismo dialettale*, in *Studi di letter. Veneziana* (Firenze 1958), pp. 147-175. *N.v.*
- Dionisotti C., *Amore e Morte*, in *Italia umanistica e medievale*, 1 (1958), pp. 419-426. Perscrutatur carmina latina de Morte et Amore tela permutantibus.
- Grant W.L., *A classical Thema in Neo-latin*, in *Latomus*, 16 (1957), pp. 690-706. „*Aetas aurea*”.
- Hrdina, *Ohlasy horatiovské u nasich latinskyh humanistu 16. stoleti*, in *Listy Filologicke*, 63 (1936), pp. 35-66. De influxu Horatiano in poetas Bohemiae latinos.
- Sypherd W.O., *Jephthah and his Daughter* (Delaware 1948). De operibus Iephthae fabulam biblicam tractantibus.
- Wilsdorf H., *Der Bergbau als literarischer Motiv bei den Römischen*

Dichtern, in Irmscher J.-Kumaniecki K., *Römische Literatur der Augusteische Zeit* (Ost-Berlin 1960), pp. 52-67. Non tantum apud poetas antiquos sed etiam recentiores locos de fodinis et arte metallica auctor conquisivit.

5. TAAL-STIJL-METRIEK - LINGUISTICA-STILISTICA-METRICA

- Blackford P.W., A Neo-latin Lexicon, in *Renaissance News*, 7 (1954), pp. 160-162 et 10 (1957), pp. 15-18. Primi nuntii de lexico condendo et inchoato.
- Bohonos-Lewanska M., Un aperçu de la métrique des poètes polono-latins du 16e et 17e siècle, in J. Irmscher, *Renaissance und Humanismus*, vol. II (Berlin 1962), pp. 121-130.
- Conrady C.O., videsis sub „DUITSLAND”: *Lateinische Dichtungstradition*, etc.
- IJsewijn J., De lexico linguae latinae recentioris nuper inchoato, in *Handelingen van het 25ste Vlaams Filologenkongres* (Antwerpen (1963), sub prelo.
- Kluge O., Die Neulateinische kunstprosa, in *Glotta*, 23 (1935), pp. 18-79.
- Martellotti G., Latinità del Petrarca, in *Studi Petrarceschi* 7 (1961), 210-220.
- Norden E., Der Stil der Lateinischen Proza in der Zeit des Humanismus, in libro suo: *Der Antike Kunstprosa*, vol. II (Leipzig 1918³), pp. 763-807. Nimium Ciceronianis tribuit ideoque in iudicio de scriptoribus recentioribus generali erravit.
- Paoli U.E., Cenni sulla prosodia e metrica umanistica, in libro suo: *Prose e Poesie Latine di scrittori Italiani* (Firenze 1942⁶), pp. XXI-XXX.
- Id., Il Latino del Petrarca e gl'inizi dell'umanesimo, in libro: *Pensée humaniste et tradition chrétienne aux XVe et XVIe s.* (= Publications de la Société d'Etudes Ital., Paris 1950), pp. 57-67.
- Previtara C., Il Latino degli umanisti e quello di Pontano, in libro suo: *G. Pontano, I Dialoghi* (Firenze 1943), pp. LI-LXI.
- Sabbadini R., Storia del Ciceronianismo e di altre questioni letterarie nell'età della Rinascenza (Torino 1885). De Ciceronianismo saepius postea scriptum est (e.g. Hay D., Italy and Barbarian Europe, in *Italian Renaissance Studies: a Tribute to C.M. Ady*, London 1960, pp. 48-68) sed nemo, quod scimus, argumentum ex toto tractavit.
- Spitzer L., videsis inter „*Generalia*”.
- Traina A., Saggio sul Latino di Pascoli (Padova 1962).
- Trimpi W., Jonson and the Neo-Latin Authorities for the Plain Style, in *Publ. Modern Lang. Ass.*, 77 (1962), 21-26.

6. ADDENDA NOVISSIMA

1. *Generalia.*

- Grant W.L., Scholarship in the Renaissance: Neo-Latin Studies, in *Renaissance News*, 16 (1963), pp. 102-106: bibliographica nova.
- Kristeller P.O., *Iter Italicum: a Finding List of uncatalogued or incompletely catalogued humanistic Manuscripts of the Renaissance in Italian and other Libraries*, vol. I, ITALY: Agrigento to Novara (Leiden-London 1963). Describuntur opera manuscripta Latina de rebus philisophicis aut litterariis inter annos 1300 et 1600 confecta.

2. *Historia litterarum Bohemoslovacarum (Tsjecho-Slowakije).*

- Hrabák J., *Dejiny České Literatury (= Historia litterarum Bohemicarum)*, vol. I (Praha 1959), pp. 281-379: Fr. Svejkský, Starsi česká literatura (= *Historia litterarum latinarum annorum 1470-1620*). Cf. *Bibliotheca Classica Orientalis* 8 (1963), pp. 187-190.

3. *Critica.*

- Weinberg B., *A history of Literary Criticism in the Italian Renaissance* (Chicago, 1961, 2 vol.).

4. *De genere epico (epiek).*

- Wehrli M., *Sacra Poesis*, in *Festschrift Fr. Maurer* (Stuttgart 1963), pp. 262-283. Agitur de carminibus epicis biblicis usque ad M.H. Vidam.

5. *Historiographia.*

- Fueter E., *Geschichte der neueren Historiographie* (München-Berlin 1936³).

6. *Scaenica - Toneel.*

- Adel K., *Das Jesuitendrama in Oesterreich* (Wien 1957).
- Id., *Das Wiener Jesuitentheater und die Europäische Barockdramatik* (Wien 1960).
- Bahlmann P., *Die Lateinischen Dramen der Italiener im 14. und 15. Jahrhundert*, in *Centralblatt für Bibliothekwesen*, 11 (1894).
- Haas C.M., *Das Theater der Jesuiten in Ingolstadt. Ein Beitrag zur Geschichte des geistlichen Theaters in Süddeutschland; = Die Schaubühne*, 51 (Emsdetten 1958).

7. *Varia.*

- Krokowski G., *De septem sideribus quae N. Copornico vulgo tribuuntur* (Krakau 1926). Maior libri pars de variis Horatii imitationibus agit.
- Schmidt P.G., *Supplemente lateinischer Prosa in der Neuzeit: ein Ueberblick über Rekonstruktionsversuche zu Lateinischen Autoren von der Renaissance bis zur Aufklärung* (Göttingen, 1964).

8. *Stilistica.*

- Lindholm G., *Studien zum mittellateinischen Prosarhythmus. Seine Entwicklung und sein Abklingen in der Briefliteratur Italiens (usque ad annum circiter 1510)* (Stockholm 1963).